

УДК 791.75:582.091(477.82–2)

М. Й. Шевчук – доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри ботаніки і садово-паркового господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Л. О. Коцун – кандидат біологічних наук, доцент кафедри ботаніки і садово-паркового господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки;

І. І. Кузьмишина – кандидат біологічних наук, доцент кафедри ботаніки і садово-паркового господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Б. Б. Коцун – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкового навчання Волинського національного університету імені Лесі Українки;

А. А. Журавель – слухач відділення МАН України

Сучасний стан парку культури та відпочинку імені Лесі Українки міста Луцька (Волинська область)

Роботу виконано на кафедрі ботаніки і садово-паркового господарства ВНУ ім. Лесі Українки

Узагальнено результати досліджень композиційної побудови та видового складу деревних рослин парку культури та відпочинку ім. Лесі Українки міста Луцька, розкрито його сучасні екологічні проблеми.

Ключові слова: парк культури та відпочинку ім. Лесі Українки, композиційна побудова, зелені насадження.

Шевчук М. И., Коцун Л. А., Кузьмишина И. И., Коцун Б. Б., Журавель А. А. Современное состояние парка культуры и отдыха имени Лесы Украинки города Луцка (Волинская область). Обобщены результаты исследований композиционного построения и видового состава древесных растений парка культуры и отдыха им. Лесы Украинки города Луцка, раскрыты его современные экологические проблемы.

Ключевые слова: парк культуры и отдыха им. Лесы Украинки, композиционное строение, зеленые насаждения.

Shevchuk M. Y., Kotsun L. O., Kuzmishyna I. I., Kotsun B. B., Zhuravel' A. A. Current Status of the and Lesya Ukrainka Culture and Recreation Park of the Lutsk City (Volyn Region). The results of studies of compositional structure and species composition of woody plants of the culture and recreation park named after Lesya Ukrainka of the city of Lutsk are generalized. Its modern environmental problems are disclosed.

Key words: park of the culture and recreation named after Lesya Ukrainka, composite construction, green spaces.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасному урбанізованому середовищі важливе фітомеліоративне значення мають зелені насадження, серед яких провідну роль відіграють міські парки. Проте зелені насадження є динамічною структурою, яка змінюється в просторі й часі, тому потрібно проводити їх моніторингові дослідження.

Окрасою центральної частини м. Луцька та улюбленим місцем відпочинку лучан уже понад півстоліття є парк культури та відпочинку імені Лесі Українки. Його закладено в 50-ті роки минулого століття на заболоченій частині заплави правого берега річки Стир [1]. Основу насаджень становили рослини, здатні витримувати умови перезволоження, серед яких домінувала тополя чорна (*Populus nigra* L.). Для покращення ґрунтових умов було проведено осушувальну меліорацію за допомогою системи каналів та невеликих замкнутих водойм. Проте за тривалий період існування парку більшість первісних насаджень досягли критичного віку, водойми замулилися, у значній частині парку відновилося заболочення. Усе це свідчить про потребу реконструкції паркового комплексу.

Мета роботи – з'ясувати сучасний стан зелених насаджень парку. У процесі дослідження передбачалося провести маршрутні польові дослідження для встановлення видового складу та біоекологічних особливостей деревних рослин.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Окремі відомості про сучасний стан рослинності парку можна знайти у статті В. А. Гроденцова [1] та роботі М. В. Хими́на [6], але ґрунтовних досліджень композиційної побудови та видового складу деревних рослин парку до цього часу не проводили.

Матеріали і методи. Основу наукової роботи становлять результати досліджень, проведених протягом 2010–2011 рр. на території парку культури та відпочинку імені Лесі Українки. Методи дослідження – польові (детально-маршрутних обстежень, стаціонарний), камеральні (обробка гербарного матеріалу, опрацювання літературних джерел). Систематичне положення, обсяг і номенклатуру таксонів узято за С. Л. Мосякіним і М. М. Федорончуком [7].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Парк культури та відпочинку імені Лесі Українки займає площу понад 100 га. Для зменшення сильного заболочення заплави річки Стир було проведено інтенсивну меліорацію: прокладено систему паралельних меліоративних каналів, насипано земляну дамбу заввишки 2,5 м, щоб відділити русло річки Стир від заплави та захистити територію від повеней. Пониження рівня ґрунтових вод створило умови для посадки витривалих до вологості деревних рослин, переважно *Populus nigra*, *Salix alba* L., *Betula pendula* Roth. У зв'язку з сильним заболоченням техніка не могла працювати, тому роботи виконувались переважно вручну. Добре налагоджена на той час система водовідведення дала змогу пізніше підсадити більш декоративні види дерев: *Picea abies* L., *Picea pungens* Engelm. *Picea glauca* Britt., *Larix decidua* Mill., *Thuja occidentalis* L., *Quercus rubra* L., *Tilia platyphyllos* L., *Acer platanoides* L., *A. pseudoplatanus* L., *A. saccharinum* L., *Fraxinus excelsior* L. тощо.

Кленово-тополеві насадження парку стали місцем гніздівлі багатьох видів птахів: дятлів звичайного та сірійського, соловейка східного, вівчариків весняного і жовтобрового, вівчарика-ковалика, дроздів співучого і чорного, синиць великої і блакитної, зяблика, вівсяника звичайного. Для забезпечення відповідних умов їх гніздування у південно-західній частині парку на площі 10 га створюється орнітологічний заказник місцевого значення «Пташиний гай» [6].

У 70-ті роки ХХ ст. парк культури та відпочинку імені Лесі Українки стає окрасою міста та улюбленим місцем відпочинку його жителів [5].

Парк побудовано в ландшафтному стилі з елементами регулярного. Він розбитий системою алеї на геометричні фігури різної форми. Центральна алея веде через дамбу до пляжу на березі річки Стир. Річка протікає по всій протяжності парку і відокремлена від його основної території дамбою. Зліва від центральної на однаковій відстані прокладено ще дві паралельні алеї та три перпендикулярно до неї. Вони утворюють чітко виражені правильні прямокутники, а радіальні алеї перетинають деякі з них по діагоналі. У регулярному стилі виконано й партерну частину парку, з малими архітектурними формами – альтанками, кам'яними фігурами, лавочками по боках від головної алеї. Окрасою парку є клумби в центральній частині парку та оригінальні ліхтарі. Центральну алею сформовано з молодих насаджень липи широколистої (*Tilia platyphyllos* Scop.).

У партерній частині сформовано групи з туї західної (*Thuja occidentalis* L.), різних сортів бузку звичайного (*Syringa vulgaris* L.), форзиції пониклої (*Forsythia suspense* (Thunb.) Vahl), плакучої форми ясеня звичайного (*Fraxinus excelsior* L.) та ялини європейської (*Picea abies*). Основу зелених насаджень формують різновидові групи деревних рослин, куліси, солітери з *Picea abies*, *Quercus rubra* L., *Betula pendula*, *Populus nigra*, *Salix alba*, *Tilia cordata* Mill., *T. platyphyllos*, *Acer platanoides* L., *A. pseudoplatanus* L., *A. saccharinum* L., *Aesculus hippocastanum* L., *Rhus typhina* L. тощо. Береги штучних каналів обсажені *Salix matsudana* 'Tortouosa', *Salix alba*. У центральній частині парку після проведеної реконструкції (видалення старих, уражених омелою і малодекоративних дерев тополі чорної, клена ясенелистого, бузини чорної, робінії несправжньооакацієвої) домінує парковий тип ландшафту, тоді як на решті території – лісовий.

Верхній ярус зелених насаджень парку сформовано тополею чорною (*Populus nigra*), ялиною звичайною (*Picea abies*), робінією несправжньооакацієвою (*Robinia pseudoacacia*). Підлісок утворений самосівом з ясеня американського (*Fraxinus americana* L.) та бузини чорної (*Sambucus nigra* L.). Трав'яний ярус неоднорідний. На підвищеннях росте пирій повзучий (*Elytrigia repens* (L.) Nevski), конюшина повзуча (*Trifolium repens* L.), пшінка весняна (*Ficaria verna* L.), тонконіг (*Poa* L.), вероніка дібровна (*Veronica chamaedrys* L.). На заболочених ділянках переважають калужниця болотна (*Caltha palustris* L.), незабудка болотна (*Myosotis palustris* L.), різні види гірчаку, осок та ситників. У парку виявлено кілька місцезростань червонокнижного антропотолерантного виду з родини *Orchidaceae* –

коручки чемерникоподібної (*Epipactis helleborine* (L.) Crantz). Рослини у задовільному стані, цвітуть та плодоносять.

У парку культури та відпочинку імені Лесі Українки зростає 61 вид деревних рослин, які належать до 40 родів та 26 родин [2–4]. Найбагатшим є відділ *Magnoliophyta* – 51 вид та гібрид, або 84 % загальної їх кількості, які належать до 24 родин та 34 родів. Найчисленнішими родинами є *Rosaceae* – 12 видів (20 %), *Salicaceae* – сім видів (12 %), *Aceraceae* – шість видів (10 %), *Oleaceae* – п'ять видів (9 %), із родів домінують *Salix*, *Acer*. Відділ *Pinophyta* нараховує 10 видів (17 %), які належать до двох родин: *Pinaceae* – шість видів, *Cupressaceae* – чотири види. За формою росту та тривалістю життя вегетативних органів переважають дерева – 38 видів (63 %), кущі – 22 (36 %) та одна ліана (2 %). Більшість деревних рослин парку є інтродуцентами – 35 видів, або 58 %.

Аналіз частоти трапляння засвідчив, що 35 видів трапляються в насадженнях рідко (у 3–5 місцезростаннях) і часто (у 5–10 місцезростаннях). В 1–2 місцезростаннях ми виявили такі цінні декоративні види деревних рослин, як *Thuja plicata* D. Don., *Catalpa bignonioides* Walt., *Syringa josikaea* Jacq., *Malus niedzwetzkiiana* Dieck. Едифікаторами паркових насаджень є лише шість видів рослин: *Populus nigra* L., *Robinia pseudoacacia* L., *Picea abies* L., *Salix alba* L., *Sambucus nigra* L., *Acer negundo* L.

Нині в парку практично перестала працювати меліоративна система, замулилися канали, виїшли з ладу системи, які відкачували надлишок води в річку Стир. На значних площах за рахунок підняття ґрунтових вод відновилися заболочені ділянки, рослинність яких зазнала сильної трансформації. Територія парку інтенсивно почала заростати вологолюбною рослинністю, яка не має ні естетичної, ні рекреаційної цінності. Через малі ухили поверхні стік води під час повеней та паводків сповільнений, а густотий деревостан затримує випаровування. Тополя чорна, висаджена в 50-х роках минулого століття, вступила у сенильну фазу розвитку, а сильне ураження омелою білою (*Viscum album* L.) прискорило цей процес. Тополя зайняла верхній ярус, змінила співвідношення відкритих та закритих просторів. Багато рослин суховершинять, деякі відмерли внаслідок постійного чи довготривалого підтоплення. Пригнічений вигляд мають пізніші підсадки *Picea glauca* Britt. та *Larix decidua* Mill. Вони відзначаються уповільненим ростом, опаданням хвої у ялини сизої, розрідженою кроною, викривленим стовбуром. На багатьох пагонах поселилися лишайники. Значної шкоди завдають дощові й талі води, які надходять у парк із забудованих територій вздовж вулиць Глушець і Замкової. Через вихід із ладу меліоративної мережі значно зросла тривалість затоплення території парку під час весняних повеней та літніх паводків. Остання розпочалася в кінці березня 2010 р. і тривала близько трьох місяців. Унаслідок цього значна частина території парку перетворюється на болото, має непривабливий вигляд. Підвищення рівня ґрунтових вод негативно впливає на рослинність парку, тому спостерігаються пригнічений стан значної кількості деревних рослин, коріння яких не пристосоване до тривалого перебування під водою. Рослинність луків із переважанням злаків замінюється нестійкими малоцінними угрупованнями болотної рослинності. На вологих місцях можна побачити щавель горобиний (*Rumex acetosella* L.), різні види ситників, осок, гірчаків тощо. Крім того, довготривале затоплення створює малоестетичні краєвиди з неприємними запахами від гниття рослинних решток.

Зміна структури рослинного покриву під впливом коливанням рівня ґрунтових вод призводить до зникнення типових видів природної флори та заселення адвентивних видів рослин. Так, на багатьох ділянках парку домінує інвазійний вид – ехіноцистис шипуватий (*Echinocystis lobata* (Machx.) Torr. et Gray). Невід'ємним складником трав'яного ярусу є *Erigeron canadensis* L., *Stenactis annua* Nees, *Galinsoga parviflora* Cav., *G. ciliata* (Rafin.) Blake, *Lamium album* L., *Impatiens balsamina* L. На значній території парку утворює масові зарості *Urtica dioica* L.

Дерева тополі чорної сильно уражені напівпаразитом омелою білою (*Viscum album*), що значно прискорило процес їх старіння та поступового відмирання. Проведені дослідження свідчать, що на одному дереві тополі чорної може рости до 50 і більше кущиків омели. Помічено омелу і на молодих рослинах. У тополі масово відмирають верхівки пагонів, а часто і скелетні гілки, що становить небезпеку для відпочивальників. Омела швидко поширюється не тільки на прилеглі рослини, а й на значні відстані від ураженого дерева. Це досягається унаслідок існування стабільної взаємовигідної системи «птахи – омела біла». Ворони, омелюхи, дрозди влаштовують свої гнізда в кущиках омели і ласують її плодами, переносючи насіння на інші дерева. Помічено, що напівпаразит мігрує на види деревних рослин із більш щільною деревиною: *Sorbus aucuparia* L., *Robinia pseudoacacia*, *Acer negundo*, *A. saccharinum* A. *platanoides*, *Tilia platyphyllus*, *Salix alba*. Значно знижує естетичність наса-

джен парк самосів із клена ясенелистого, бузини чорної, робінії псевдоакацієвої. Клен ясенелистий (*Acer negundo*) на окремих ділянках парку відзначається високою інвазійною спроможністю, затуляючи суцільним покривом відкриті ділянки.

Значна частина деревних рослин парку періодично піддається впливу високого рівня ґрунтових вод, а іноді й затопленню. Такі рослини відстають у рості, мають рідку, викривлену крону. Особливо це стосується хвойних рослин, у яких спостерігається масове опадання хвої. У ялини канадської (*Picea glauca* (Moench) Voss), яка зростає біля центральної алеї, ми відмічали відмирання гілок 3–4 нижніх кілець. У багатьох особин ялини канадської та модрина європейської (*Larix decidua* Mill.) немає пилювання та шишконошення.

На початку нинішнього століття у парку видалили старі дерева тополі в центральній частині парку, розчистили та поглибили деякі канали. Проте ці дії дали ефект лише в означеній частині парку. Крім того, природна занедбаність парку провокує і збільшення антропогенного впливу, що проявляється у перетворенні окремих ділянок та каналів на сміттєзвалища.

Отже, розміщення парку від самого початку має і переваги, і недоліки. До безперечних переваг слід віднести: значні розміри (близько 100 га), центральне розміщення в межах міста від його історичного до сучасного центру, зручне транспортне сполучення зі сторони вулиці Глушець, наявність виходу до річки Стир, яка одночасно слугує природною межею парку з південного боку. Недолік лише один, але суттєвий – парк закладено на заболоченій заплаві правого берега річки Стир, що потребувало, потребує і надалі потребуватиме постійних заходів осушувальної меліорації та обмежуватиме асортимент рослин, передусім деревних, здатних витримувати такі умови зростання. Хоча вибір ділянки був раціональним – ця територія непридатна для промислового чи житлового будівництва, транспортного сполучення, адже більшість робіт на початку створення парку виконувалися вручну через неможливість застосувати технічні засоби.

Загальними негативними тенденціями паркового комплексу є:

- різке зменшення ефективності осушувальної меліорації, викликане як природними чинниками, так і браком належного фінансування на її догляд та реконструкцію. Як наслідок – відновлення процесів заболочення, негативний вплив щорічної повені та численних паводків на річці Стир на територію парку, погіршення умов зростання рослинного покриву;
- бідність та одноманітність видового складу зелених насаджень, досягнення більшістю деревних рослин критичного віку, їх хвороби, ураження шкідниками та омелою білою, усихання, зумовлені як погіршенням умов зростання, так і використанням під час закладання парку швидкорослих, але недовговічних видів;
- незначна частка голонасінних;
- деградація рослинного, особливо трав'янистого покриву, викликана не лише процесами заболочення, а й забур'яненням, засиллям в окремих місцях адвентивних видів; брак належного догляду за насадженнями і газонами, засмічення території, формування системи стихійних стежок під час неконтрольованого відвідування парку;
- загушеність певних груп, куртин, зумовлена розростанням більш екологічно пластичних видів (бузини чорної, сніжноягідника білого, клена ясенелистого, робінії псевдоакацієвої тощо) у парку, або навпаки, розріджені, з низькою колористикою групи;
- непродумані та невдалі пізніші підсадки малодекоративних рослин (робінії псевдоакацієвої, тополі чорної, сніжноягідника білого);
- поява освітлених ділянок, на яких відвідувачі парку не захищені від прямих сонячних променів та вітру, що викликано втратою деревної рослинності;
- нерегульоване та нецільове використання частини території парку: нові відпочинкові зони; засилля тимчасових закладів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження є завершеним етапом роботи відповідно до поставлених завдань. Однак воно не вичерпує цілком проблеми реконструкції парку. Враховуючи велику протяжність парку вздовж берегової лінії річки Стир, наявність на його та прилеглий до нього території мережі каналів та інших штучних водойм, перспективним видається дослідження, спрямоване на створення у Луцьку гідропарку з відповідними структурами та можливостями для організації відпочинку населення.

Список використаної літератури

1. Гроденцов В. А. Луцькому міському парку – 40 років / В. А. Гроденцов // Луцький замок. – 2001. – 19 лип. – С. 9.
2. Деревья и кустарники декоративных городских насаждений Полесья и Лесостепи УССР / [под общ. ред. Н. А. Кохно]. – Киев : Наук. думка, 1980. – 235 с.
3. Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева та кущі. Голонасінні : довідник / [за ред. М. А. Кохна, С. І. Кузнецова]. – К. : Вища шк., 2001. – 407 с.
4. Деревья и кустарники, культивируемые в Украинской ССР. Покритосеменные / [под ред. Н. А. Кохно]. – Киев : Наук. думка, 1986. – 720 с.
5. Кохно М. А. Видовий склад та композиційна побудова насаджень центральних парків обласних міст Полісся й Лісостепу УРСР / М. А. Кохно // Інтродукція та акліматизація рослин на Україні. – К. : Наук. думка, 1983. – Вип. 22. – С. 62–63.
6. Природно-заповідний фонд Волинської області (Огляд територій і об'єктів природно-заповідного фонду в розрізі районів) / упоряд. : М. Химин [та ін.]. – Луцьк : Ініціал, 1999. – 48 с.
7. Mosyakin S. L. Vascular plants of Ukraine. A nomenclature checklist / S. L. Mosyakin, M. M. Fedoronchuk ; ed. S. L. Mosyakin. – Kyiv, 1999. – XXIV + 345 p.

Статтю подано до редколегії
14.11.2011 р.